

ISKAZATI ČINJENJE: PERFORMATIVNOST (JEZIKA) U PRIČAMA ZLATKA DUKIĆA

Može li se djelovati riječima?

MR. SC. ANISA AVDAGIĆ
.....

SVAKI ISKAZ, prema Austinovoj teoriji performativa, istovremeno je i čin, jer eksplicitno ili implicitno upućuje na kontekst, ili se sastoji od *učinaka* na sagovornika.¹ Savremeno razumijevanje pojma performativa prošireno je s pojedinačnih iskaza na performativnu prirodu pripovjednog teksta, na *učinke književnosti*. Šta književnost, šta priče mogu *činiti, obećati*? Koje obećanje mogu održati, a koje će iznevjeriti?

Dukićeva zbirka priča *Čekajući trajekt za Ankonu* (Tuzla, 2003.), u takvom performativnom smislu, obećava zadržavanje po/etičkog, pa i (široko shvaćenog) političkog okvira u kojem se ostvaruju prethodna prozna djela ovog plodo-

tvornog autora. Ako se usporede druga Dukićeva književna ostvarenja, brojni romani, pa i novinski tekstovi primjećuje se stanovita ujednačenost – od realističkog okvira (odnosno, vjere u postojanje neposredne stvarnosti, *mimeze* kao odgovarajućeg postupka u predstavljanju te stvarnosti „kakva ona jest“, „objektivnosti“ i, najčešće, ekstradijegetskog pripovjedača, uz povremeno dociranje i poentiranje) i interesa za *male* priče kao za eho *krupnih*, prelomnih političkih, društvenih događanja i kulturalnih praksi, preko stepena rečenične afektivnosti, ironije i humora kao neočekivanog traga optimizma, do liberalnog političkog horizonta.

Zbirka slijedi antimodernističku nit koja *prošiva* dvije sup(r)otstavljene stvarnosti – jednu omeđenu političkom/simboličkom moći u kojoj, upravo zbog djelovanja politike i ideologija, stajuje prevara, laž, neetičnost... i drugu izmještenu (ili protjeranu) na rub simboličke ili institucionalne moći. Na tim marginama institucionaliziranih istina pripovjedač detektira i *svjedoči* o pojedinačnim, malim, zanemarenim sudbinama/istinama, o (ne)pravdi i (ne)pravičnosti. Dukićev narator je zainteresiran za one detalje koji nisu dio zvanične historiografije, za one priče i trau-

¹ Prema engleskom filozofu J. L. Austinu (*Kako djelovati riječima*) „performativ“ je iskaz čija zadaća nije da obavijesti ili opiše nego da izvede određeni čin, da proizvede određeni događaj. Naprimjer, performativ je odgovor na legitimno pitanje koje postavlja matičar/ka tokom obreda vjenčanja. Odgovorivši „da“ muškarac/žena ne *opisuje* ono što čini, nego upravo *čini*, potvrdnim odgovorom (performativom) *djeluje*. Na isti eksplicitan način djeluju i iskazi: obećavam, kunem se, izvinjavam se... Međutim, osim ovakvih eksplicitnih performativa postoje i implicitni, otuda je svaki konstativ zapravo performativ, a svaki govor/pisanje otuda je čin.

me koje podrivaju mit o emancipativnoj povijesti, za one ljude (mada niko ne uspijeva ostati sasvim *izvan* politike) na čijim se *leđima* najvjernije zrcali ili lomi surova/fatalna, ili u nekim pričama apsurdna, slika/strana političkog života. Narativno svjedočenje o tim individualnim nesrećama, a koje reflektiraju samo središte pripovjedačeva interesa, blisko je svojevrsnom dokumentarističkom diskurzu. Shodno tome, fiktionalni svijet Dukićevih priča, poput perlokucijske geste, *uvjerava* u vlastitu istinitost i aludira na „stvarne“ ličnosti i događaje. Dukićev pripovjedač se legitimira na nivou informativnosti, on upućuje na konkretan kontekst i služi se jezikom kao instrumentom saznavanja istine o političkom životu. Štaviše, jaka referencijalna moć priča zapravo je strategija kojom tekst *nastoji* predvidjeti i proizvesti vlastito *idealno* čitanje, a pri kojem će se teško odustajati od prvoplanskog utiska i mimetičke ravni, te plasirane zamisli. U vezi sa tekstualnom strategijom je i *karakter* sintaksičkih jedinica u ovoj zbirci – od rečenice preko paragrafa do cijele priče ili konteksta. Već na *prvo* čitanje je moguće prepoznati da intonacijska komponenta ima jednaku važnost kao i semantička, jer visoki akcenatski *udari* tvore rečeničnu dinamiku koja čitatelj(ic)e naprosto *uvjerava* i *ne ostavlja na miru* dok u takvoj sintaksičkoj organizaciji *ne prihvate* narativnu istinu. Rasuta, fragmentirana slika svijeta o kojoj se pripovijeda i grafički je reprezentirana u tekstu – postupak elidiranja u dijalozima (monoreme i direme), te umetnuta i brojnim interpunkcijama isprekidana rečenica (ili pasus) imaju veliku afektivnu vrijednost i prate spomenutu intonacionu dinamiku, situaciju, stanje lika.

Poslije svega, na čemu je?

Suvišan?

Odbačen?

Nepotreban?

Žrtva mutnih političko-stranačkih i izopačenih kadrovskih kalkulacija?

Naivčina, koji odveć vjeruje ljudima, da bi, bez grubog odgovora s te strane, mogla da se nada ičem drugom, osim onome što mu se upravo događalo? (Dukić: *Čekajući trajekt za Ankonu*, 15.)

Također, Dukićev tekst se poigrava i sa destrukturnim jezičkim oblicima, odnosno

onim pojmovima koji odstupaju od jezičke norme ili imaju dvo/višestruko značenje, pa se referencijalna priroda određene riječi ili sintagme često nadilazi ironijskim obrtanjem (naprimjer sam naslov priče *Lepo im gori naše selo*) ili naturaliziranim humorom (kao u priči *S generalom ima ko da puši*). Svojevrsna akumulacija jezičkog materijala koji ima tipičan govorni karakter, spomenuti tip humora, te lokalna obilježja, u ovim pričama upućuju na svoju ciljnu publiku (na što širi krug, na *narod*), jer tekst na taj način hipostazira jezgru za razumijevanje.

Dukićeva (ili bilo čija) priča bez ikakvih relacija sa prepoznatljivim svijetom, dakako, ostala bi nedostupna čitatelji(ca)ma. Međutim, referentni entiteti u ovom čitanju, ipak, gube svoju autonomiju, budući da niti jedan tekst nije sveobuhvatni registar informacija o *stvarnom svijetu*. I koliko god pripovjedač usmjeravao čitanje, značenja se uvijek otimaju konačnom, jer sam tekst ostaje „lijena mašina“, kako bi rekao Eco, koja od publike traži da obavi svoj dio (interpretativnog) posla i popuni praznine. Ako se, tim slijedom, napusti mimetička formula i povezivanje s empirijskim datostima, te čitanje koncentrira na izvedbeni horizont, onda zbirka, štaviše, postaje interesantnija, zato što izvodi narativ o iznevjerenim obećanjima koja kao performativ, u logičkom smislu, ne mogu biti ni istinita ni lažna, samo uspješna ili ne. Otuda, ovo je zbirka priča koja tehnički *obećava* Dukićevu (ovaj put autorovu) po/etičku prepoznatljivost i priznatljivost, ali je i zbirka o neispunjenom, iznevjerenom obećanju, iznevjerenom *činu*, o posljedicama, o *učincima*.

Naslovna priča *Čekajući trajekt za Ankonu* nudi platformu za iščitavanje zbirke u cijelosti: obećanje dato (i naplaćeno!) nesretnim Kinezima da će na obalama lukavačkog jezera *dočekati* trajekt za Ankonu, unaprijed je nemoguće, pogruženo, a situacija groteskna. Šaljiva priča brzo prerasta u *dokument* o (zlo)upotrebi obećanja, o temeljnoj paradoksalnosti obećanja. Čekati trajekt za Ankonu znači čekati smisao. No, šta ako smisao izostane?! Iznevjerena pozicija (očekivanja) smisla sudara dva različita nivoa jezika, te perpetuiru krizu koja na uzročno-posljedičnoj ljestvici izjednačava *krivca* i *žrtvu*, onoga što daje i onoga što vjeruje u obećanje. Štaviše, krajnje konse-

kvence iznevjerenog smisla mogu biti tako radikalne da zasjenjuju prethodni čin obavezivanja i da njihova pojavnost više liči na skandal ili zločin nego ono što ih izaziva. S tim u vezi važno je spomenuti priču *Tufo s kašikarom* u kojoj ogorčeni vojni invalid nastoji obećanu satisfakciju ujednačiti sa zbiljskim referentom.

Poslije rata, pun gorčine i pritajenog nezadovoljstva, poput ogromnog broja drugih ratnika, brojao je dane i čekao ostvarenje onoga za što se borio i za šta su i njemu i drugim borcima rekli – da će doći. Jednog dana.

Čekajući taj *jedan dan*, em se načekao, em je opasno počeo gubiti povjerenje u ljude. Najviše i najžešće, gubio je povjerenje u ljude u obliku političara. (...)

- Godinama vi, političarske usrigače, obećavate med i mlijeko, pos'o nezaposlenim, hljeb gladnim, perspektivu omladini, nama borcima penzi-je i invalidnine... A šta smo dobili?... (...)

- Tufo, blentovino, zar ti nije dovoljno belaja?

- Jakube, ne miješaj se!

- Tufo, poslušaj svog jar...(...)

Jakub je stenjao, držeći se za stomak, razderan bombom. (...)

A Tufo? (...)

Na licu, zaleđen i za sva vremena okamenjen, poluosmijeh. Da je, u gunguli i galami koja izbi, iko imao vremena da malo pažljivije osmotri taj osmijeh, morao bi pročitati kao: *Eto, za mene je rat sada završen!* Ali niko to ne pročita. Nije bilo vremena. (Dukić: *Čekajući trajekt za Ankonu*, 131.-138.)

U Moran od čekanja, Tufo raskrinkava dvostrukost obećanja, ali iza njegova čina nema ovlaštenja, nema prepoznatljivog autoriteta. Stoga, on je tek spojnica u označiteljskom lancu neposrećenih obećanja, a za druge (na predizbornom skupu) tek „ludak“ i „opasan bolesnik“. Priča je važna kao kriterij za razumijevanje asimetrije koja postoji pri samom činu izricanja obećanja. Iako Tufine riječi na predizbornom skupu, kao konstativni iskazi, leže u savršenoj podudarnosti s vlastitim referentima, te se mogu imenovati kao *istina*, one, kao ni konačno aktiviranje bombe, nemaju vrijednost u krupnom planu, zato što ih ne podržava autoritet, institucija. Otuda ni pojedinačna, sporadična djelovanja protiv autorite-

ta političkog nemaju dovoljnu snagu, jer se u već učvršćenom sistemu sankcioniraju, suspendiraju kao nesretni ili medicinski slučajevi, a rascjep u političkom obećanju samim *slučajem* zataškava. Na kraju, Tufina smrt i osmijeh, koji bi i mogao nešto značiti, novo su obećanje smisla i pravde, s onu stranu i od drugog, sasvim drugačijeg autoriteta.

No, kako onda djelovati *prema* ili *protiv* obećanja koje je od samoga početka neodrživo, a da se pritom ne prizove još jedno obećanje – obećanje pravde?!

Pripovjedač je zainteresiran da prema principu ulančavanja poveže sva neispunjena obećanja i sve posljedice očekivanja smisla (ako je obećanje očekivanje smisla?) na polju politike. Svaka-ko je znakovito što narativni lanac iznevjerenih obećanja pripovjedač na krajevima spaja i tvori cikličnu konstrukciju iz koje se teško izlazi ili ne izlazi nikako. Stoga je moguće reći da zbirka naposljetku ne nudi rasplet, nema pravoga kraja – on se (i u svakoj pojedinačnoj priči) na izvjestan način podvaja, množi, dalje skandalizira ili opominje. Naime, zbirku uokviruju dvije bitno povezane priče, *Prozor s pogledom na kraj* i *Kraj s pogledom na početak*, koje reflektiraju zastrašujuću, ali i krajnju protivrječnost ljudskog – *moć nad životom kao pravo na smrt!* **Samoubistvo**, ta „tvrdo-korna nakana da se umre, tako čudna a ipak tako ispravna, tako postojana u svojim manifestacijama, te stoga tako teško objašnjiva pojedinačnim osobnostima ili slučajnostima, bila je **jedna od prvih začudnosti onoga društva u kojem je politička moć upravo preuzela zadaću da upravlja životom**“² (istakla, A.A.). Iz spomenutih priča je moguće pročitati kako Iksov pokušaj samoubistva, i uopće želja da se na takav začudan i krajnje paradoksalan način kontrolira vlastiti život, signalizira prevlast političkoga i njegovu limitirajuću praksu. U obje priče, partijska organizacija moći nad životom ne trpi *nedisciplinirano, nekontrolirano* djelovanje te brzo intervenira pri suzbijanju, odstranjivanju neželjenih *elemenata*, obazirući se na život i *tijelo* samo kao na stroj.

Opičili bi oni tebe i na drugi, grublji način, da

2 Foucault, Michel: „Pravo na smrt i moć nad životom“ u *Znanje i moć*, Zagreb: Globus, 1994, 96

im je to bilo potrebno... Dovoljno im je, međutim, bilo i ovako... Na odgovarajući mig iz svemoćne partijske centrale, politički si uredno fosiliziran još prije izbora. Jedino si tako mogao postati bezopasan. Mnogo pamtiš, mnogo znaš, naročito dobro znaš koliko drugi, svi oni silni klipani i kurajberi koji su nezasluženo visoko dogurali, otužno malo znaju ili ne znaju ništa... (Dukić: *Čekajući trajekt za Ankonu*, 12.)

Iks, razočaran, nepriznat i neartikuliran na, ipak, apstraktnom polju politike, te, zbog svjetsnog odstupanja od dehumaniziranih partijskih propozicija, prognan na marginu ideološkog, bira smrt kao bizaran spas i kao sigurnu kaznu. Dvostruko lice smrti opominje da simbolički procesi kontrole ne staju dok *nepodobno tijelo* ne bude *otjerano* u smrt, a individualno pravo na umiranje, koliko god (prema fukoovskoj formuli) u protivrječnoj shemi nagrízalo mehanizme moći, i koliko god nudilo iluziju slobode i ugone („... smijuljeći se u sebi i samom sebi, zatvorio je oči, opustio mišiće i počeo duboko disati, padajući u dubinu. U početku išaranu mnogim, a sada pretvorom u samo jednu – mrku, bezmirisnu i bezukusnu boju... **Tako bi volio da to nikad ne prestane.**“ Dukić: *Čekajući trajekt za Ankonu*, 173., istakla A.A.) neće donijeti čak ni gorku pobjedu na širem planu, jer proces *tjeranja u smrt* nikada neće dogovorom istupiti iz sjene zvanične povijesti, možda tek kao uvijek problematična i opet paradoksalna tvorevina – *javna tajna*. U tom smislu je vrlo važan performativni aspekt Dukićevih priča, zato što koncept preupisivanja zatamljenih pojedinačnih iskustava, ili spomenutih javnih tajni, ima etičku podlogu i cilj: borba za te(rit)orije kolektivnog pamćenja, kao i odgovornost (prema drugome i prema sebi), a koja se *obećava* i preuzima samim činom pisanja (ili govora). *Granične* priče (kao i zbirka u cijelosti) usredsređene su na zadatak da individualno zapamćene slike i znanje o političkoj praksi približi ili izjednači sa načinom na koji kolektiv, uslovljen ideološkim centrifugama i hijerarhijom moći, uopće može pamtit. Tekst obećava/opominje da očaj prezenta može biti prevladan, ili bez pretjerane euforije barem reduciran, ukoliko se osvijetli i prevrednuje prošlo politike. S obzirom na činjenicu da je glavni lik u obje terminalne priče imenovan kao *Iks*, može

se prepoznati da zbirka u cijelosti teži razbijanju singularnosti traume – pojedinačna priča o izvjesnom *Iksu* (ili o Tufi, o bilo kome) nije i, nažalost, neće ostati neponovljiva, te se, stoga, ona odašilje kao racionalna *opomena*.

Dukićeva zbirka se, dakle, ne mora nužno čitati kao simplificirani narativni prikaz političke prakse u bosanskohercegovačkim uslovima, nego (u njenu korist) kao fantazma o takvom životu. S tom pretpostavkom zbirka postaje jezgro svojevrsne neuroze – nezustavljive dijalektike svjetsnog potencijala i ne/svjesne želje za moći. Nije li dramatičnost priča najavljena već samim motom³ koji na putu od laži do užitka sugerira neizbježnost izostavljenih, suprotno vrednovanih konstrukcija – istine i patnje? Zatamljeni, poništavani učinci politike, oni s negativnim aksiološkim predznakom, izbijaju na površinu, prijete i na izvjestan način priželjkuju konačan slom, koji bi u jednoj tački spojio užitak i užas. Ali, s druge strane, priče svjedoče o nezaustavljivom odgađanju mogućeg rasapa, jer mehanička (nesvjesna?) vjera u obećanje politike stoji kao najproblematičnija stvar i najveća prepreka konačnom razrješavanju. Dinamično redanje antagonističkih shvaćanja politike, kao mehanizma laži i mehanizma istine, otkriva onaj plan cijele zbirke koji *priznaje* da je politička djelotvornost samo u jeziku, u govoru i da ne postoji druga vrsta prisile. Otuda i zbirka spontano djeluje na jednak način – nižući svakodnevnne, prihvatljive priče/traume, ona nagriza mit o *metafizičkoj* snazi politike, nezaustavljivoj sili bez prepoznatljivog porijekla, upućujući na čin proizvodnje aktivnog jezika, upućujući na nepomirljivost u samoj *srži* obećanja. Zavodljivost ili radikalnost političkog leži samo u jeziku, u obećanju smisla ili pravde. Iks, naprimjer, nije žrtva neposrednog djelovanja konkretne sile, nego žrtva neispunjenog očekivanja, pri čemu se, svakako, odnosi dramatično uslozjavaju. Spoznajni napor zasjenjuje trajnu odliku obećanja – ono se ne mora realizirati na polju informativnosti. Logika slijeda očekuje izvršavanje obećanja, ali obećanje kao princip istine ili laži ne po-

3 Zbirka započinje citiranjem Voltera: „Nije li politika zapravo samo vještina da se laže u pravi čas.“ I „Mora da je zbilja veliki užitak biti na vlasti, kad je se toliko ljudi želi dočepati.“

stoji, pa iz tog razloga i zbirka preuzima anaforičnu identifikaciju i klasifikaciju događaja (i onda, i onda...) što u okviru, kojemu je smrt jedina granica, upućuje na načine i figure djelovanja politike. Prelaz s jedne priče na drugu, a koje su pritom upletene u jedan isti narativni argument, zapravo je simboličko strukturiranje načina na koji politika/obecanje djeluje – u ponavljanju, u neizvršenju. Već je kazano da zbirka u performativnom smislu *opominje* i *obećava* mogućnost razrješavanja, te je to, ustvari, i posljednji okret i paradoks koji sama odigrava – u niz neispunjenih obećanja i posljedica istog, dodaje još jedno. Ne/ispunjeno?! Čin *uzimanja* ili *davanja* riječi (konačno i glasa!) povlači za sobom odgovornost i obaveze, jer jezik djeluje i sve se, na kraju, i događa u jeziku. Zbirka navodi na takvu uspješnost jezika, ali i na konstantan sukob između dva sasvim suprotna nivoa jezika, zbog čega svaki performativni iskaz ne mora biti preveden u konstativni. U institucijama vlasti ne vidi se, dakle, materijal za etiku brižnosti, budući da je odgovornost za preuzimanje riječi svedena na minimum ili ima „jasnu političku i ideološku, ali i sasvim pragmatičnu prirodu – interesnu“. (Dukić: *Čekajući trajekt za Ankonu*, 80.) Antimodernistički obrazac dosljedno je sproveden u svim pričama – institucionalna laž naspram individualne (ali, na svojevrsan način, i klasno diferencirane) istine. (Dukićeve priče angažirano reprezentiraju elemente izražene socijalne pravde.)

No, ako se političarima ne može vjerovati, kako je moguće da političko *zavođenje* riječima uvijek uspijeva?! Kakve predodžbe, slike, uvjerenja ili mitove to zavođenje priziva, kakvi mehanizmi omogućavaju čin zavođenja? Prenesena na polje performativnosti zbirka može otvoriti ključna pitanja o načinima djelovanja moći.

- Kako ti, recimo, misliš sačuvati narod i njegovu supstancu, ako on nema svoju nacionalnu partiju? – upitaće, u jednom trenutku, Paf Pika.

Promašaj te teze je već u samom startu, dakle u japiji nacionalnog koncepta organizovanja – odgovorio je Pik. – On isključuje i negira sve druge, danas u modernom svijetu uobičajene, afirmisane i potvrđene koncepte organizovanja. (Dukić: *Čekajući trajekt za Ankonu*, 83.)

Čitajući zbirku postaje jasno (ako već i do sada

nije) da *politika* upravlja životom, tijelom, smrću. Esencijaliziranje nacionalnog iskustva, kao novo obećanje odsutnog smisla, onemogućava, uskraćuje ili čak ne dozvoljava *drugima* razumijevanje, sužava djelokrug, naprosto guši, te se cijeli narodi „pokreću na međusobno ubijanje u ime potrebe da prežive. Pokolji su postali od životne važnosti.“⁴ Dukićeva priča *Rat je gotov, čuvaj se mira* tematizira razloge za uspješnost nastranih strategija kakva je rat u ime opstanka. I kao što zbirka posredno traži rješenje/odgovor za neuhvatljivost obećanja, za neutemeljenost vjere u politiku/političare, tako se bori i sa razumijevanjem paradoksalnog načela opstanka naroda. Redajući negativne slike političkog djelovanja Dukićeve priče podsjećaju na i restituiraju humanistički i demokratski pravac, ali se uopće ne nose sa revalorizacijom socijalističke prošlosti, kako otpor nacionalizmu ne bi bio oslabljen. Naime, skretanje kritike na taj dio zajedničke prošlosti mogao bi, suprotno jasnim zahtjevima zbirke, zamagliti kritičko suočavanje s interesnim osnovama nacionalizma.⁵

Ciklizacija priča upućuje na proporcionalnu strukturu zbirke koja se ostvaruje zajedničkom temom – politikom i *kolateralnom štetom* politike, s tim da postoji i drugi nivo uzajamne povezanosti, gdje je moguće iščitavati priče o habitualnim obrascima ili o kolektivnim specifičnostima (ili prije, o konstrukcijama grupnih specifičnosti) koje se najčešće imenuju kao mentalitet. Pripovjedna *povijest mentaliteta* je, kao povijest ponašanja mase, u znaku jednakosti s poviješću i promjenama političkih sistema. Drugim riječima, iz tih se priča može čitati kako kolektivne predodžbe, sklonosti (i druge kategorije koje ulaze pod pojam mentalitet, a uvijek se očituju i na pojedincu) nemaju nepromjenjivu (i otuda prenosivu) jezgru – bez obzira na procese esencijaliziranja – nego su bitno uvjetovane društvenim, političkim okolnostima. Interakcija psihičkog i društvenog prostora veliku odgovornost, a zbog određenih predstava, sklonosti i djelovanja, pripisuje političkoj moći interpelacije, ali ni pojedinca ne oslo-

4 Foucault, Michel: navedeno djelo, 94-95

5 U vezi sa teorijskim objašnjenjima „upotrebe prošlosti“ pogledati u Kuljić, Todor: *Kultura sećanja*, Beograd: Čigoja štampa, 2006.

bađa potpune odgovornosti i krivice. Priča *Rat je gotov, čuvaj se mira* ne samo da implicira opasnost protivrječnih političkih/retoričkih strategija već se, dakle, bavi i pitanjem krivice/učešća pojedinca. Nekadašnji („prije *demokratskih* promjena“, kako stoji u priči) prijatelji Pik i Paf, svaki iz svog lingvističkog, semantičkog i političkog prostora, nastoje voditi dijalog o vlastitoj svakodnevnici. Njihov razgovor (koji je, sukladno narativnoj politici zbirke, pomalo namješten i usiljen) reflektira tragiku svakodnevnog, ne/mogućnost dijaloga između dvije paradigme, dva politička poretka – bez obzira što se dijalog „odvija“, Pik i Paf, zapravo, ne komuniciraju, njihove stvarnosti se ne susreću.

- Da te ne znam – indirektno odgovara Pik – onda bih se zabrinuo nad tobom... Ovako, pošto te znam, uključujući i to kakav si posljednjih šest-sedam godina, promijenio si se, nekako izopačio...

- *Izopačio?* – prekide ga Paf.

- Da, prijatelju, izopačio si se... Ili te je, možda, izopačilo ovo naopako vrijeme?... No, i u tom slučaju naopak postaje samo onaj ko dopusti da ga vrijeme izopči... A ti si takav. Nažalost, takav si...

- Ma, pričaj ti šta god hoćeš, važno je da je rat stao, da je došao mir i da ćemo uskoro, na izborima, opet potvrditi snagu i vrijednost. (Dukić: *Čekajući trajekt za Ankonu*, 86.)

Osim priča koje kolektivnim karakteristikama pristupaju kao političko-ideološko-pragmatično uslovljenim reakcijama, zbirka nudi i nekoliko naslova u kojima se mentalitet reprezentira ili, prije, implicira kao opirođena i naslijeđena mreža percepcije i djelovanja. U takvu predstavu uklapa se priča *Vadi mi ga, al' s injekcijom* u kojoj dovtljivost našeg, običnog čovjeka ima vrijednost svojevrsne psihologijske konstante. Stoga, bez obzira na složenost situacije, taj naš čovjek se uvijek i jednostavno može snaći, te neopterećeno trijumfirati. Pored simpatične zgode sa zubarom, postoje i druge priče koje posredno deskribiraju domaću „opremu uma“. Takva je i naslovna *Čekajući trajekt za Ankonu* u kojoj su karakteristike kao snalažljivost i pretjeran *smisao* za profit već dovedene do ruba na kojem su društveno i etički neprihvatljive. Međutim, naracija i njen mogući svijet i dalje nameću opuštenost i povje-

renje spram vlastite predstave o našem čovjeku, jer pretpostavljaju i čitateljsku poziciju s koje je određena narativna konstrukcija unaprijed vidljiva, prepoznatljiva. Spomenuta priča iz tog razloga više izaziva smijeh i znakove prepoznavanja hipotetičke supstance našeg mentaliteta, nego što (ako uopće) izaziva zgražavanje i sućut. Zapravo, na posredan način skoro sve priče reprezentiraju svojevrsan biologijsko-psihologijski potencijal kolektivnog identiteta, pri čemu kolektiv nije nacionalno definiran, prije klasno. Narativna reprezentacija *klase* okuplja iznevjerene, prevarene, materijalno osiromašene, ali idealizirano ponesne, snalažljive, te pravične i inteligentne ljude. S obzirom na tekstualnu činjenicu da je svaki *klasni čovjek* na margini ili sasvim izvan institucija službene vlasti, te od njih samo strada, može se reći da za integritet vlastitog rasuđivanja ovaj čovjek duguje zahvalnost tek nekoj unutarnjoj instanci, nekom urođenom (ili opet klasno uvjetovanom) potencijalu, a nikako autoritarnim institucijama. Smisao za istinu, pravdu, već je kazano, nije sastavni dio disciplinirajućeg svijeta politike i ideologija, nego je dio svijeta onih kojima je na prevaru oduzet i ekonomski i politički kapacitet.

Implicirajući otvoreni potencijal marginalizirane klase, Dukićev pripovjedač fikcionalizira identifikacionu matricu koja simetrično proizvodi i značenja zapadnoevropskog/američkog hegemonijskog upliva. Priča *Kako (kuda) dalje, Kume?* ekonomsko-političko-simbolički marginalizirane na posredan način *suprotstavlja* Centru, središtu moći. Unutar binarne sheme margina/centar rezultat je unaprijed jasan, ali priča taktizirajući nastoji zadržati ili otvoriti zaboravljene/nepriznate mogućnosti, te dekonstruirati imperijalistički model prikazivanja i razumijevanja malih, nediferenciranih naroda, klasa... *Kum* (a naročito *Predsjednik*) sprovodi ili uživa moć zasnovanu kako na apstraktnim temeljima (ideologiji), tako i na konkretnim ekonomskim, vojnim resursima, a cinična drugost (zapadnog) moćnika upravo je narativna konstrukcija ekonomsko i politički oslabljenih nad kojima se moć sprovodi, ali koja nudi drugu vrstu potencijala i projicira se kao strana koju treba uzeti u obzir. Drugim riječima, pripovjedna reprezentacija Kuma kao sinegdohe određenog (zapadnoevropskog, ame-

ričkog) ideološkog sistema i vrijednosti, te implicirana svijest o etno/klasno-kvalitetu zapravo je čin subvertizma uvriježenoj socijalnoj komunikaciji kao procesu u kojem je Centar emiter znanja, a margina receptivna strana. Priča dvostruko osuđuje – s jedne strane, politiku moći i znanja kao proizvod dihotomne verzije svijeta, u kojem je Kum predstavnik „j e d i n e preostale svjetske sile“ (Dukić: *Čekajući trajekt za Ankonu*, 17.), a sve ostalo pripada manje ili više traumatičnim marginama. S druge strane, neopravdanu pasivnost margine, zapletenost u mistificiranje odbranog pamćenja i ideoloških slika prošlosti ili sadašnjosti, zbog čega ne preostaje drugo do pristanak na negativne predodžbe i poziciju aspiranta, što u odnosima prikazivosti uporedo producira stereotipe o drugom/Drugom.

Na kraju, i unatoč svemu, Dukićeva zbirka *Čekajući trajekt za Ankonu* može operirati kao konstrukcija nade u postratnom haosu, korupciji, mafijaškim vezama i bezdanu savremene verzije kolonijalizma. Premda tematizira suroviju i tamniju sliku politike i svakodnevnog života, ova zbirka pravi mjesta humora, fikcionalnim verzijama ovjerenih obećanja smisla ili socijalne pravde kao iznenađujućim optimističkim tragovima

u vrtoglavoj dinamici poststocijalističke tranzicije i seriji nesporazuma pomoću kojih se, kako je nekoć kazao Baudelaire, cijeli svijet kreće. Da li prema boljem, i da li uopće?!

Izvori:

1. Dukić, Zlatko: *Čekajući trajekt za Ankonu*, Tuzla: PrintCom, 2003.

Literatura:

1. Biti, Vladimir: *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska, 1997.
2. Felman, Shoshana: *Skandal tijela u govoru: Don Juan s Austinom ili zavođenje na dva jezika*, Zagreb: Naklada MD, 1993.
3. Foucault, Michel: *Znanje i moć*, Zagreb: Globus, 1994.
4. Kuljić, Todor: *Kultura sećanja: teorijska objašnjena upotrebe prošlosti*, Beograd: Čigoja štampa, 2006.
5. Šuvaković, Miško: „Biopolitičko tumačenje otvorene potencijalnosti balkanske umetnosti“ u *Zeničke sveske*, časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku, 3, Zenica: Opća biblioteka Zenica, 2006.

